ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
МӘГАРИФ ҺӘМ ФӘН МИНИСТРЛЫГЫ

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЭКОЛОГИЯ ҺӘМ ТАБИГАТЬ РЕСУРСЛАРЫ МИНИСТРЛЫГЫ

ЯШЕЛ СУКМАК

УЕН

Рәсемдә ике бертөрле стаканны тап.

БАТАРЕЙКА

Ташланган бер бармаксыман батарейка якынча 20 квадрат метр җирне авыр металлар белән пычрата. Урманда бу мәйданда уртача ике агач үсә, ике сукыр тычкан, бер керпе һәм бик күп яңгыр суалчаны яши.

УЕН

Керпегә өненә кайтырга ярдәм ит.

ЯФРАКЛАР

Коелган яфрак кыш көне җиргә җылылыкны сакларга ярдәм итә, ашлама һәм микроорганизмнар өчен туклану чыганагы булып тора. Ә менә автомобиль юллары буенда үскән агачлардан коелган яфракларны җыеп алып китәргә кирәк. Андый яфракларда нефть продуктлары һәм авыр металлар туплана.

УЕН

Бу яфракларның нинди агачныкы булуын яз.
Һәр яфракның күләгәсен тап.

ЛАМПАЛАР

Энергия саклый торган люминесцент лампалар электр энергиясен аз тота һәм озакка чыдый. Кызганычка каршы, мондый лампалар җитди җитешсезлеккә ия. Аларның һәрберсендә пар рәвешендә 3–5 миллиграмм терекөмеш бөртеге бар. Мондый лампочкаларны махсус пунктларга тапшырырга кирәк.

УЕН

Кисәкләрне тоташтырып, тасманы ялга. Шуннан соң әби-бабаларыбызның элек өй эчен яктырту өчен нинди сыеклык кулланганын белерсең.

Полиэтилен пакетлар

Файдаланылган йөз полиэтилен пакетның нибары өчесен генә кабаттан эшкәртәләр. Аларның таркалу вакыты – ике йөз елдан артык. Димәк, кайчан да булса ясалган пакетларның берсе дә тулысынча таркалмаган әле. Һәр елны дөньяда пластик пакетлар аркасында йөз меңнәрчә диңгез хайваны, бер миллионга якын диңгез кошы һәлак була. Еш кына алар пакетларны азык дип кабул итә.

УЕН

Җеп буйлап сулдан уңга таба барсаң, кибеткә барганда нәрсә алырга кирәклеген белерсең. Җөп саннар язылган түгәрәкләрдәге хәрефләрне генә укы.

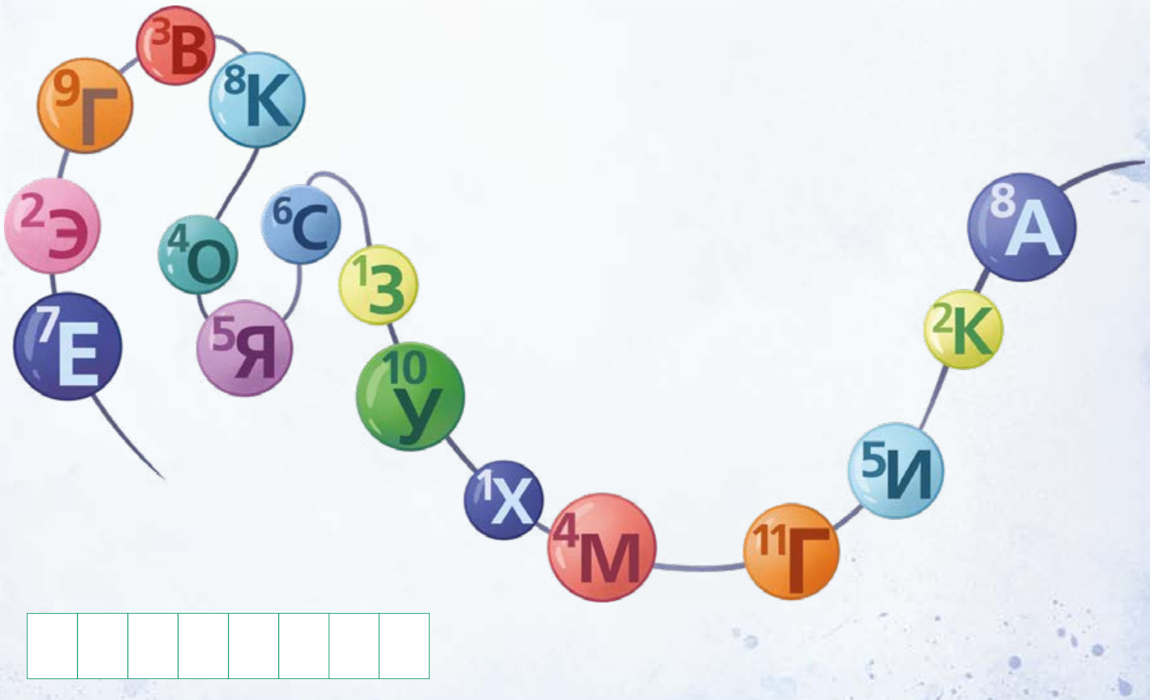

Суны сак тот

Җирдә эчәргә яраклы төче су бик аз, якынча нибары 3% кына. Ә аннан башка кешеләр дә, хайваннар да, үсемлекләр дә яши алмый. Кызганычка каршы, су пычрана. Дөньяда бик күп кешеләр чиста, куркынычсыз су чыганакларыннан мәхрүм. Шуңа күрә суны сак тотарга кирәк.

УЕН

Һәр юлдан татар хәрефләрен генә язып ал. Әйтемне укы. Аның мәгънәсен аңлат.

S	Ч	И	#	С	%	Т	А
С	*	У	V	А	J	8	?
"	В	Ы	@	!	Р	6	:
У	*	Г	|	)	А	(	/
;	К	«	$	И	?	&	#
№	2	1	Р	Т	8	Ә	»

☐☐☐☐☐ ☐☐ – ☐☐☐☐☐☐☐ ☐☐☐☐☐

БАКАЛАР

Яшел һәм гөберле бакалар бакчаларга, басу-кырларга, урманнарга, болыннарга зыян китерә торган бөҗәкләр белән тукланалар, төрле авыру таратучыларны юк итәләр. Кызганычка каршы, дөньяда җир-су хайваннарының саны елдан-ел кими. Бу – әйләнә-тирә мохитнең пычрануы, урманнарны кисү, химикатлар куллануның нәтиҗәсе. Сулыклар кибү сәбәпле, чукмарбашлар да һәлак була. Соры гөберле бака һәм су үгезе (жерлянка) Татарстанның Кызыл китабына кертелгән.

УЕН

Хәрефләрне саннарга тәңгәл рәвештә күчер һәм Татарстанда яшәүче иң зур баканың ничек аталганын белерсең.

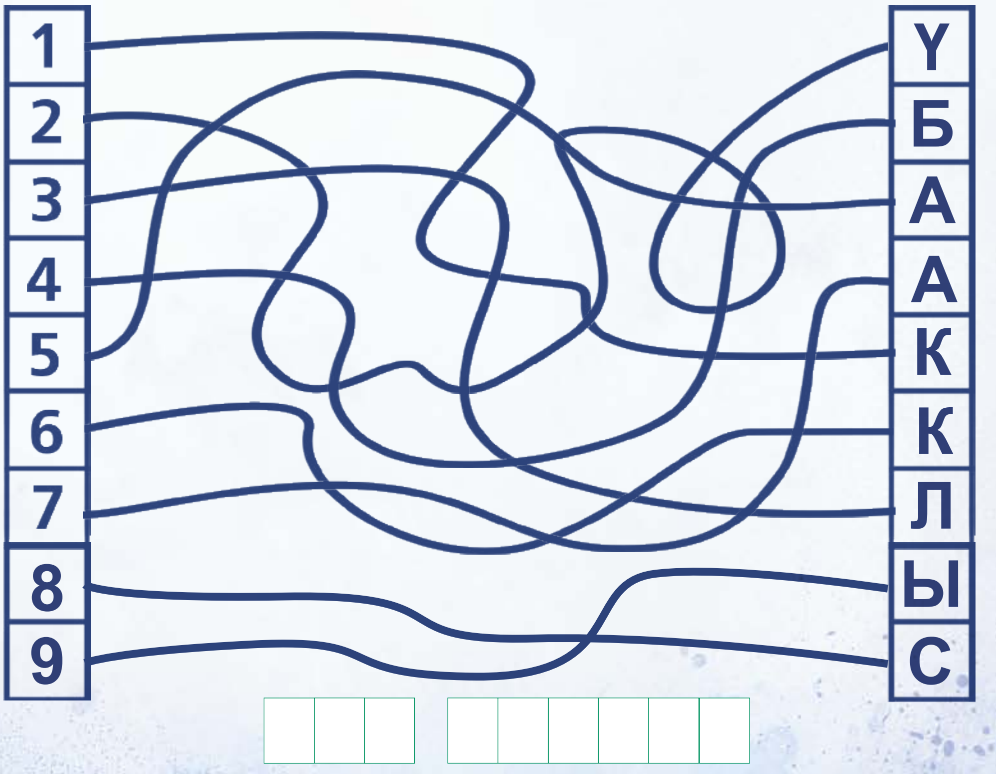

СУ

Фатирларга бирелә торган суны чистарту өчен, аны күптөрле фильтрлар, шул исәптән ком һәм күмер аша чыгаралар, төрле матдәләр өстиләр. Елга суын эчәргә яраклы итү җиңел түгел, әмма канализация суын чистарту тагын да кыенрак. Анда хлор кушарга ярамый, чөнки химикатлар елгага эләксә, анда яшәүче барлык тереклек ияләре һәлак булырга мөмкин.

УЕН

Кайсы савыт беренче булып тула?

УЕН

Ребусны чиш һәм мәкальне укы.

ЧЫРШЫ

Яңа елга сатыла торган чыршыларны питомникларда махсус үстерәләр. Ә менә ясалма чыршыларны җитештерү табигатькә зыян китерә. Шулай да кайвакыт, мәсәлән, хастаханәләрдә, музейларда ясалма чыршы кую яхшырак.

УЕН

Шифрны чиш һәм чыршыга кунакка кем очып килүен белерсең.

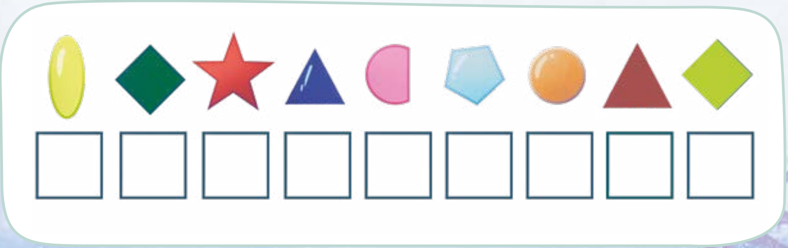

АГАЧ

Шәһәрдә утыртыла торган агачларны тышкы кыяфәтләренә генә карап сайламыйлар. Үсемлекләр тиз үсәргә, суыктан, корылыктан, төтен, газдан курыкмаска тиеш. Ә карт Америка өрәңгеләре һаваны чистартмый. Аларның тамырлары асфальтны җимерә, ә серкәләре кешеләрдә аллергия китереп чыгара.

УЕН

Нокталарны саннар буенча тоташтыр.

Чүпләрне аерым җыю

Чүплекләр елдан-ел арта. Алардан чыккан сасы ис җил белән еракларга тарала. Шуның өстенә чүплекләр еш кына яналар. Агулы төтен атмосферага чыгып, әйләнә-тирәдәге бөтен тереклекне агулый. Бу хәлне көнкүреш калдыкларын аерым җыю белән уңай якка үзгәртергә мөмкин. Бу – иң куркынычсыз ысул.

УЕН

Һәр юлда кабатланмый торган хәрефләрне тап, шуннан соң Тимурның зарарлы калдыклар контейнерына нәрсә салганын белерсең.

Щ	О	Г	М	Т	Р	М	Щ	А	О	Т
Х	Я	А	Д	Б	Я	У	Х	А	С	Б
В	Ю	Н	Е	В	И	Р	Е	К	Ю	Р

КЫРМЫСКАЛАР

Кырмыскалар зарарлы бөҗәкләрне, аларның кортларын, йомыркаларын юк итәләр. Чәчәкләргә серкәләнергә ярдәм итәләр, үсемлекләрнең, мәсәлән, исле миләүшәнең орлыкларын тараталар. Җир асты юллары салып, туфракны йомшарталар. Өстәвенә, кырмыскалар кошлар һәм күпчелек җәнлекләр өчен азык булып тора.

УЕН

Схемада күрсәтелгән хәрефләрне язып ал һәм кырмыскаларны өйрәнүче кешенең ничек аталганын белерсең.

УРМАН

Урманда калдырылган азык калдыклары бик тиздән чери башлый. Кыргый хайваннарны җәлеп итә торган ис тарала. Җәнлекләр бозылган азыкны ашап агуланырга мөмкин. Мондый хәл булмасын өчен, азык калдыкларын җиргә күмеп куярга кирәк. Бу очракта азык үсемлекләр өчен ашламага әвереләчәк.

УЕН

Бу рәсемдә нинди хайваннар яшеренгән?

ЧӘЧӘКЛӘР

Кызганычка каршы, урман, болын һәм кыр чәчәкләренең гомере озын түгел. Кешеләр өзеп алынган чәчәкләрнең бик тиз корулары турында уйлап та карамый. Күп үсемлекләр орлыктан үрчи, шуңа күрә дә өзелгән чәчәкләр урынында киләсе елда чәчәкләр атмаячак инде.

УЕН

Әйтемне укы. Башта бер төрдәге чәчәкләр буенча укы.

_______, _________ ____,
_______ ________.

УЕН
Ә син беләсеңме?

Нинди кош ялтыравык әйберләр җыярга ярата?

___

Нинди кош «яза» белә?

___

Кайсы урман хайванын аяклары тукландыра?

___

Нинди үләнне күз йомган хәлдә дә танып була?

___

Нинди хайван кыш саен «баш киемен» югалта?

___

Нинди гөмбәләрнең исемнәре урман хайваннарының исемнәре белән тәңгәл килә?

___

Бүреләр тук булса, нинди хайваннар исән кала?

___

Кайсы хайван этикет кагыйдәләрен белми?

___

Татарстанның Кызыл китабы

Соры торна
2 нче категория

Байгыш
1 нче категория

Һөдһөд
3 нче категория

Соры каз
3 нче категория

Колаклы керпе
3 нче категория

Урман йоклачы
3 нче категория

Ак куян
5 нче категория

Кама
2 нче категория

Күл гольяны
4 нче категория

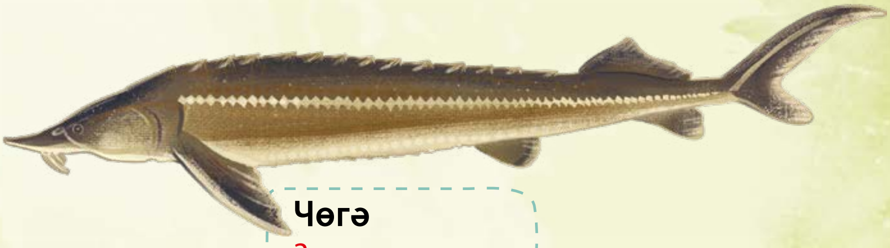

Чөгә
3 нче категория

Елга керкәсе
1 нче категория

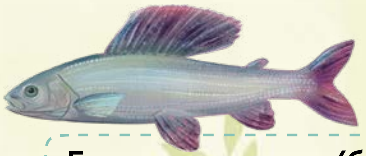

Европа хариусы (бәрде)
2 нче категория

Энә яфраклы канәфер
1 нче категория

Гөлбадран
3 нче категория

Кук җиләк
1 нче категория

Альп кашкарые
2 нче категория

Төз тәпичә
2 нче категория

Миләүшә
2 нче категория

Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән хайван, үсемлек төрләренең сирәклек статусы категорияләре

1. Юкка чыгу куркынычы яный торган, якын киләчәктә бөтенләй юкка чыгарга мөмкин булганнар.
2. Баш саны кимүгә барган, кыска вакыт эчендә юкка чыгу куркынычы булган категориягә әләгү мөмкинлеге зур булганнар.
3. Аз очрый торганнар, махсус саклау чаралары күрү сорала.
4. Статус буенча билгеләнмәгән, әмма махсус саклау чараларына мохтаҗлар.
5. Баш санын торгызып була һәм торгызыла торганнар.

Макулатура җыеп тапшыр.
Җиргә конфет кәгазе ташлама.
Электромобильгә утыр һәм алга җилдер.
УЕН
Агач утырттың.
Старт

Финиш
Батарейкаларны кабул итү пунктына тапшырырга оныттың – кире кайт.
Чәчәкләргә су сиптең.
Урманны янгыннан коткардың.
Су кранын ябарга оныттың – кире кайт.
Бүлмәдә утны сүндерергә оныттың.
Кошларны ашаттың.
Уен кагыйдәләре
Өч адымга алга бар.
Йөрешне уздырып җибәр.
Ук буенча бар.

УДК 502.1(075.2)
ББК 28.080я71
Я 93

ISBN 978-5-6043753-8-9

© Татар балалар нәшрияты, 2021

Мәгариф-агарту басмасы

ЯШЕЛ СУКМАК

ТОИ ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ
ТАТАРСКОЕ ДЕТСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО • ТАТАР БАЛАЛАР НӘШРИЯТЫ

Консультантлар:
И.И. Рәхимов, биология фәннәре докторы,
Казан (Идел буе) федераль университеты профессоры
К.К. Ибраһимова, биология фәннәре кандидаты,
Казан (Идел буе) федераль университетының
Фундаменталь медицина һәм биология институты доценты

Рецензент
Т.В. Яковенко, педагогия фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасы мәгарифне үстерү институтының фәнни һәм инновацион эшчәнлек буенча проректоры

Методист
Д.Н. Галиева, Казан шәһәренең «Шәһәр балалар экология-биология үзәге» өстәмә белем бирү муниципаль бюджет учреждениесе директоры

Эксперт
Р.Р. Шәмсетдинова, филология фәннәре кандидаты

Тәрҗемәче
Илгиз Җамалиев

Проектның продюсеры
Азат Ганиев

Проектның җитәкчесе
Алсу Низамиева

Автор
Анна Леваи

Әдәби редакция:
Зөһрә Фәсхиева
Фәридә Әхмәтҗанова
Инна Макарова
Гөлнара Головина

Сәнгать җитәкчесе
Дамир Бариев

Рәссам-иллюстраторлар:
Валерия Фёдорова
Светлана Волосатова
Эльвира Захарова

График вёрстка һәм дизайн
Дмитрий Гиацинтов

Техник директор
Илдар Низаметдинов

Отпечатано в типографии ООО «ЛД-ПРИНТ»
196644, Россия, Санкт-Петербург, Колпинский р-н,
пос. Сапёрный, территория предприятия «Балтика», д. 6/н, лит. Ф.
Тел. (812) 462-83-83, e-mail: office@ldprint.ru
Подписано в печать 12.02.2021. Формат 210x270 1/16
Тираж 150 экз. Заказ № 19025

Экология календаре

16 сентябрь	Халыкара озон катламын саклау көне
4 октябрь	Бөтендөнья хайваннарны саклау көне
6 октябрь	Бөтендөнья яшәү мохитен саклау көне
12 ноябрь	Песнәк көне
5 декабрь	Бөтендөнья туфрак көне
11 гыйнвар	Тыюлыклар һәм милли парклар көне
2 февраль	Бөтендөнья су-сазлыклар көне
3 март	Бөтендөнья кыргый табигать көне
20 март	Бөтендөнья Җир көне
21 март	Халыкара урман көне
1 апрель	Халыкара кошлар көне
22 апрель	Халыкара Җир көне
3 май	Бөтендөнья Кояш көне
18 май	Халыкара үсемлекләр көне
20 май	Идел көне
22 май	Халыкара биологик төрлелек көне
5 июнь	Бөтендөнья әйләнә-тирә мохит көне
17 июнь	Бөтендөнья чүлләргә әверелүгә һәм корылыкка каршы көрәш көне

ТОИ ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ
ТАТАРСКОЕ ДЕТСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО • ТАТАР БАЛАЛАР НӘШРИЯТЫ

www.ebook.tatar

ISBN 978-5-6043753-8-9